

РОЗДІЛ I. Теоретичні та практичні аспекти реалізації норм міжнародного гуманітарного права

Бідей О. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права

ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

Челомбітко С. М.,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 «Право»

ПЗВО «Міжнародний класичний університет
імені Пилипа Орлика»
(м. Миколаїв, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це галузь міжнародного права, яка регулює застосування сили під час збройних конфліктів, встановлюючи такі вимоги: а) забезпечувати захист осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях; б) обмежувати насильство лише тією мірою, яка необхідна для досягнення мети конфлікту, що полягає у послабленні військового потенціалу супротивника незалежно від причин початку конфлікту [1, с. 21].

Його ефективність залежить від дотримання основних принципів, таких як пропорційність, розрізнення та необхідність. Принцип пропорційності забороняє використання зброї чи методів ведення бойових дій, які завдають надмірної шкоди цивільному населенню або об'єктам цивільної інфраструктури. Принцип розрізнення вимагає чіткого розмежування цивільних і військових об'єктів, щоб уникнути жертв серед мирного населення. Принцип необхідності обґрунтовує лише ті дії, які необхідні для досягнення законних військових цілей.

Головною метою МГП є обмеження засобів і методів ведення війни, які сторони конфлікту можуть використовувати, а також забезпечення захисту і гуманного поводження з особами, не залученими до бойових дій. Загалом, МГП визначає мінімальні стандарти гуманності, яких слід дотримуватися в будь-якій ситуації збройного конфлікту [1, с. 29].

Захист цивільного населення є ключовою складовою міжнародного гуманітарного права. Женевські конвенції забороняють цілеспрямовані напади на цивільних осіб та об'єкти, використання цивільного населення як «живого

щита» та руйнування об'єктів, необхідних для виживання людей, таких як водопостачання чи продовольчі склади. Застосування тактики, яка ставить під загрозу життя та безпеку цивільного населення, суворо заборонено.

Зокрема, конвенції прямо забороняють:

1. Напади на цивільних осіб та об'єкти. Цивільне населення та цивільні об'єкти, такі як житлові будинки, лікарні, школи та релігійні споруди, повинні бути захищені від будь-яких форм агресії. Усі сторони конфлікту зобов'язані розрізняти військові цілі та цивільні об'єкти й уникати завдання шкоди останнім.

2. Використання цивільного населення як «живого щита». Розміщення військових об'єктів або проведення бойових дій поблизу цивільного населення для захисту від атак суперечить МГП. Така практика не лише створює додаткову небезпеку для цивільних, але й порушує принцип пропорційності в застосуванні сили.

3. Руйнування об'єктів, необхідних для виживання населення. Забороняється знищення інфраструктури, яка забезпечує базові потреби людей, наприклад, систем водопостачання, енергетичних мереж, сільськогосподарських угідь, продовольчих складів чи медичних установ. Такі дії прирівнюються до колективного покарання цивільного населення [2, с. 64].

Окрему увагу в МГП приділено захисту вразливих груп, таких як:

1. Жінки. Женевські конвенції встановлюють спеціальні заходи для захисту жінок від сексуального насильства, зґвалтувань, примусової проституції та інших форм гендерного насильства під час конфлікту.

2. Діти. Заборонено вербування дітей до збройних формувань або використання їх у бойових діях. Особливий наголос зроблено на забезпеченні доступу дітей до освіти, медичної допомоги та гуманітарної підтримки.

3. Біженці та переміщені особи. Забезпечується їхній правовий захист, включаючи доступ до гуманітарної допомоги, безпеку під час евакуації та гарантії їхнього повернення в безпечні умови після завершення конфлікту [2, с. 67].

Регулювання використання зброї в рамках міжнародного гуманітарного права (МГП) спрямоване на зменшення наслідків збройних конфліктів, забезпечуючи дотримання принципів гуманності та пропорційності. Норми МГП передбачають заборони та обмеження на застосування видів озброєння, які спричиняють надмірні страждання або мають тривалий негативний вплив на довкілля.

Хімічна та біологічна зброя є повністю забороненою, що передбачено Женевським протоколом 1925 року, Конвенцією про заборону розробки, виробництва та накопичення біологічної зброї (1972 р.) та Конвенцією про заборону хімічної зброї (1993 р.). Хімічна зброя включає токсичні речовини, що викликають серйозні ушкодження або смерть, а біологічна зброя базується на використанні мікроорганізмів або токсинів, що можуть стати причиною епідемій та гуманітарних катастроф [2, с. 70].

Протипіхотні міни також заборонені, оскільки вони залишаються небезпечними для цивільного населення навіть після завершення бойових дій.

Це передбачено Оттавською конвенцією 1997 року, яка зобов'язує держави знищувати запаси таких мін і очищувати забруднені території. МГП обмежує використання зброї, яка має тривалий негативний вплив на довкілля. Забороняються методи ведення війни, що завдають значної, тривалої шкоди природному середовищу, як це визначено Конвенцією про заборону військового використання засобів впливу на довкілля (1977 р.) [2, с. 70].

Касетні боєприпаси заборонені Конвенцією 2008 року через їхню небезпеку для цивільних осіб навіть після закінчення конфлікту. Лазерна зброя, що може спричинити осліплення, також потрапляє під заборону відповідно до Протоколу IV до Конвенції. Проте сучасні виклики, зокрема у контексті гібридних конфліктів, потребують адаптації цих правил до нових видів озброєнь [2, с. 71].

Міжнародне гуманітарне право надає особливий статус недоторканності гуманітарному персоналу, медичним закладам та транспорту, які забезпечують надання допомоги під час збройних конфліктів. Ці об'єкти та особи позначаються спеціальними емблемами, такими як символи Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Кристала, що вказують на їх нейтральний і гуманітарний характер.

МГП передбачає, що медичний і гуманітарний персонал, залучений до надання допомоги постраждалим у конфліктах, не повинен ставати об'єктом нападів або перешкоджання їхній діяльності. Це включає лікарів, медичних сестер, рятувальників та представників гуманітарних організацій. Вони мають право безперешкодно виконувати свої обов'язки, навіть у зонах активних бойових дій. Лікарні, амбулаторії та інші медичні заклади, а також транспортні засоби, що використовуються для евакуації поранених і хворих, охороняються МГП. Вони не можуть бути ціллю для військових нападів, а їхнє функціонування не повинно обмежуватися жодною зі сторін конфлікту. Для їхньої ідентифікації використовуються міжнародно визнані емблеми, які є символами їхньої нейтральності. Порушення правил захисту гуманітарного персоналу, медичних закладів і транспорту прирівнюється до воєнних злочинів.

На прикладі України можна побачити, як міжнародне гуманітарне право виконує свою роль у захисті цивільного населення та документуванні злочинів. З моменту початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році ці норми стали основою для фіксації порушень і притягнення винних до відповідальності. Руйнування цивільної інфраструктури, включаючи лікарні, школи та енергетичні об'єкти, задокументовано як серйозні порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Україна демонструє дотримання норм гуманітарного права через захист цивільних, розмежування військових і цивільних об'єктів та співпрацю з міжнародними організаціями. Завдяки фіксації злочинів, таких як масові вбивства цивільних у Бучі та Ірпені, зростає тиск на агресора з боку міжнародної спільноти. Важливим аспектом є ініціатива України щодо створення міжнародного трибуналу для розгляду злочину агресії, що дозволить притягнути до відповідальності винних у плануванні та розв'язанні війни [3, с. 318].

Проте, як і будь-яке юридичне явище, МГП стикається з певними проблемами. Однією з ключових є невідповідність норм МГП сучасним реаліям. Зокрема, це стосується поняття гібридної війни, яке спостерігається нині в Україні. На сьогодні поняття «гібридна війна» не закріплене в нормах МГП, що створює значну прогалину в міжнародному законодавстві та призводить до розбіжностей у його тлумаченні й застосуванні. Асиметричний характер війни, коли одна зі сторін використовує цивільних як «живий щит» або веде бойові дії з густонаселених районів, ускладнює забезпечення гуманності. Нові види зброї та технологій, такі як дрони чи кіберзброя, створюють прогалини у правовому регулюванні [3, с. 320].

Отже, міжнародне гуманітарне право є основним інструментом захисту людей у період збройних конфліктів. Український досвід показує його значення у захисті цивільних, притягненні до відповідальності за злочини та підтриманні принципів верховенства права навіть у найскладніших умовах. Однак для підвищення ефективності потрібна адаптація норм до сучасних викликів, розробка механізмів контролю за їх дотриманням і посилення ролі міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Друге видання. О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbpc>
3. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Випуск 3. С. 317-323. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52>